

ЖАРКО Н. МИЛЕНКОВИЋ¹
УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДСЕК ЗА СРПСКУ КЊИЖЕВНОСТ

ЈАСНА НЕЈАСНОЋА ФРАНЦА КАФКЕ (Драгомир Костић, *Свешћ Франца Кафке*, Академска књиџа, Нови Сад, 2018, 310 сџр.)

Драгомир Костић (1954) своје дугогодишње пасионирано и научно читање дела немачког писца Франца Кафке, крунисао је књигом *Свешћ Франца Кафке* у издању Академске књиџе из Новог Сада. Ово обимно научно-есејистичко дело професора Костића представља својеврстан увод, тј. незаобилазну књиџу за сва даља проучавања дела овог великог писца, а чини се да ће најкориснија бити управо студентима, онима који се тек упознају са Кафкиним делима, јер на систематичан начин тумачи и објашњава у много чему „необјашњива“ дела аутора чије име представља синоним за све ликове светске књиџевности који неизмерно пате и чија је борба са егзистенцијалним и административним проблемима узалудна, најзад, за све оне ликове светске књиџевности, који неправедно бивају осуђени на смрт, а како аутор ове монографије живи и ради на Косову и Метохији, књиџа је говор о Кафки из кафкијанске атмосфере.

Књиџа *Свешћ Франца Кафке* састоји се из следећих делова, тумачења дела Франца Кафке: „Увод“, „Америка“, „Процес“, „Замак“, „Приповетке“, „Писма Милени“, а на крају књиџе се налази списак извора и литературе, који обухвата позамашан број

¹ zarkomilenkovic@hotmail.rs

Приказ је примљен 09. фебруара 2021, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 21. децембра 2021.

радова и текстова о Кафки на српском, хрватском, руском и словеначком језику, као и индекс имена.

У „Уводу“ своје књиге, Костић објашњава чему још једна књига о Кафки, да ли ће се нешто ново из ње сазнати, па истиче: „Кафка се чита да би се тумачио!“ (Костић, 2018, стр. 7). „А у вези са књижевним делом Франца Кафке, које заузима ’јединствени положај у данашњој књижевности’ (Лукач) као сасвим особено, намећу се, опет, две загонетке. Једна је да је то дело необично, готово магично привлачно. А друга је у непосредној вези са првом, то јест да се, заправо, не зна зашто је оно тако привлачно“ (Костић, 2018, стр. 8). Дакле, књига *Свешћ Франца Кафке* је покушај да се одговори на то питање, да се сазна зашто је Кафкино дело толико привлачно бројним читаоцима и тумачима књижевности. Кафка је „готово искључиво писао само о себи“ (Костић, 2018, стр. 9) и у великом страху „(под страхом) од оца, а потом и у великом страху (под страхом) од Жене (односно одсуства/присуства Жене, прво веренице Фелиције, а потом и осталих)“ (Костић, 2018, стр. 11). Кафкиним делом преовладавају осећања страха, ишчекивања казне, пресуде, суђења за непочинства, монтирани процеси, погубљења, отуђења, свега онога чиме је крвави двадесети век „оверио“ Кафкина дела: „да није било Аушвица, Јасеновца, Берген-Белсена, Бухенвалда, Дахауа, Треблинке ... не би било ни Кафке. Не барем у овом облику, у овој заматној ширини. За Кафку се, с правом може рећи да је антиципирао будућност. И то веома блиску будућност! Упркос томе што је то сазнање накнадно, што долази после свих тих догађаја, што је изум наше, а не Кафкине свести“ (Костић, 2018, стр. 14). И најзад, одговор на питање, шта овај приступ, ова књига о Кафки доноси новог у његовом разумевању: „Овај приступ књижевноуметничком свету Франца Кафке је хтео да буде необичан. Доследан на трагу текста. Говор из Кафкиног говора. Одистински одан писцу. Не кажем истинит! И свеобухватан! [...] То је, можда, и немогуће. И то је, можда, и добро! [...] Ко зна да ли се истина уопште икада може досегнути? Посебно, истина о Кафки!“ (Костић, 2018, стр. 15).

Поглавље у коме се тумачи први роман Франца Кафке – *Америка*, носи назив „Оклахома – Аушвиц“. Драгомир Костић наглашава да је овај роман по рецепцији далеко иза романа *Процес* и *Замак*, али и његових приповедака и писама: „Америка је изостала и из оног посебног, особеног кафкијанског круга, у стваралаштву овог писца“ (Костић, 2018, стр. 31). Међутим, у анализи

овога дела, Костић примећује и наглашава, што и самим насловом навешћује, да је Кафка овим романом заправо највише антиципирао будућност. „Франц Кафка је отишао у Америку да би открио Европу. И то ону потоњу, која ће тек уследити и која ће потрести читав свет. То је будућа Европа, будуће велико зло Европе!“ (Костић, 2018, стр. 26). Анализирајући реченицу коју изговара Шеф персонала Оклахомског позоришта: „ми свакога можемо употребити“, Костић пише:

„Аушвиц, Јасеновац, Берген-Белсен, Бухенвалд, Дахау, Треблинка и други логори смрти то свирепо доказују. Они су све примали, сви су у њима добродошли, јер су сви могли бити искоришћени – или за рад, или – за смрт! (Зато то ни у ком случају није роман са срећним завршетком!, као што се понекад може чути.) Пут у Оклахома је био пут у Аушвиц. И то није прекогниција, предосећање нечега што ће се свакако збити, предосећање је само по себи дискутабилно, оно се често успоставља (установљава) напредно или ретроспективно, пошто се све збило и са друге (туђе) дистанце, али је, наравно, могуће. [...] То, дакле, није био никакав предосећај; то је била визија генијалног писца“ (Костић, 2018, стр. 28–29).

Не само што је овим романом Кафка антиципирао будуће зло Европе већ је овим романом исписао приповедачки пут којим ће се кретати у писању *Процеса* и *Замка*.

Следеће поглавље у књизи тумачи Кафкин најпознатији и најзначајнији роман – *Процес*. Кафкину апологију наметнуте кривице, кривице без кривице, смрти и стида. „Је ли то један човек? Јесу ли то сви?“ К.-ов процес полако прелази у пресуду, иако се није тако чинило. Иако се К. тој и таквој пресуди није надао, а нисмо ни ми читаоци: „Иако нема кривице, иако нема поступка, временом се он преобликује у поступак, односно у кривицу и санкционисање кривице (пресусу). Другачије речено, иако човек није крив, он постепено (временом), бранећи се, постаје крив...“ (Костић, 2018, стр. 57). „Кривице, заправо, и нема. Кривица је у незнању“ (Костић, 2018, стр. 83) наглашава Костић и додаје: „Или, кривица је само сазнање кривице. Кривица је, ако је има, у његовој невиности. Кривица је у човеку. Према томе сваки је човек крив; сви смо ми криви. Али ако су сви криви, онда нико није крив, онда нема кривице!“ (Костић, 2018, стр. 83). „Гледано из тог угла, К. се једнога дана (једног јутра) пробудио са сазнањем да мора умрети, да је осуђен на најтежу казну“ (Костић, 2018, стр. 85). Све оно што даље следи је срљање, непре-

кидно срљање К.-а у смрт. Тражећи начин да је одложи, К. се не престано, све више приближава смрти. Зато и онакав осећај стида на крају и питање „Је ли то један човек? Јесу ли то сви“ Да ли је кривица само његова или читавог човечанства? Стид је једино што остаје након незнања, једини надживљава све. „Као псето!“ . Пишући о стиду и уопштено о завршетку романа *Процес*, аутор наглашава:

„Осврнимо се за тренутак и на ово К.-ово рече. Ко ме је оно упућено? Као да се К. уздигао изнад своје смрти! Као да гледа на извршење казне над самим собом! Ипак, коме он то говори? Као да су се у том задњем часу појавила два К.-а, од којих један умире, а други посматра то своје умирање. Као да је дошло до удвајања К.-а, па један умире (не може да говори), а други гледа то и говори. У слици када се постиже најпластичнија слика невинне смрти, тј. најпластичнија сличност са Христовим погубљењем, нестаје сваке сличности између К.-ове и Христове смрти. Христос је жртвован и Христос се жртвује; К. само умире, умире безнадежно. Али да погледамо зашто се чинило, зашто је К.-у у том последњем часу изгледало, да ће га *сид надживеи*? То управо произилази из те чињенице дефинитивне, безнадне смрти. Из тога ништавила. Христос је, разуме се, нада. Можда и највећа која се икад у човечанству јавила. *Процес* Франца Кафке је порицање те наде. Апсолутно порицање“ (Костић, 2018, стр. 80).

Процес је роман о нестварној стварности, о могућој стварности, о нестварности која постаје стварност: „Наиме, све оно што се у роману приповеда је оскудно, или оскудно стварношћу, а вредност његова је у томе што је он у целини, у потпуности, реч о стварном, говор о стварном. Оно што је у њему нестварно чини га стварним. Кафку разумемо и када га добро не разумемо“ (Костић, 2018, стр. 147–148).

Роман *Замак* је трећи роман Франца Кафке. Његовом тумачењу је посвећено следеће поглавље књиге *Свети Франца Кафке*. „*Замак* је језичка расплутост, распеваност. Приповедање које се чини као да је само себи (или само за себе) сврха. Као да је у питању приповедачко самољубље! Роман се лако чита, та његова читљивост је као у бајци, можда нарочито зато што изгледа да у њему нема тешких тема (наравно то само тако изгледа, тема *Замка* је веома, веома озбиљна; у питању је тема о човековој немоћи). И структура романа је као у бајци (на пример, К. веома лако долази до Фриде, а затим и до хране, чак и пића, иако је његова ситуација прилично незавидна; осим тога, над том структуром као да стално лебди нека нада да ће се све добро заврши-

ти, да ће се све довести у ред и да ће се неспоразуми, уколико постоје, а очигледно постоје, све одреда изгладити“ (Костић, 2018, стр. 157–158). Управо између те јасне нејасноће, Костић, читајући „реч по реч“ и „ред по ред“ романа *Замак*, објашњава ко је К., ко су његови помоћници Артур и Јеремија, ко је Фрида, а ко Клам, зашто Барнабас прихвата посао у замку упркос кривици без кривице његове сестре Олге, да ли је К. заиста земљомер...

Приповетке су, такође, дитан сегмент Кафкиног дела. У њима се огледа Кафкина различитост, али и различитост тема и мотива његових приповедака, од реалистичких до фантастичких, од авангардних и експресионистичких до неореалистичких. За аутора ове књиге најзначајнија приповетка овог писца је приповетка „Преображај“. Приповетка о преображају Грегора Самсе у бубу, а још више о преображају, преображавању Грегорових ближњих. Грегор Самса, иако преображен спољашње у великог инсекта, унутра остаје човек, док су његови укућани, његова сестра пре свих, упркос спољашњем људском облику, изнутра преображени у бубе. Прича о љубави, заправо о недостатку љубави према ближњима: „Љубав је могла спасити Грегора, али љубави за њега није било! Приповетка је алегоријска. Да није Грегор занемарени, сасвим занемарени члан породице? Или да се није разболео (на смрт разболео) и из те перспективе гледа на породицу, односно гледа на то како породица гледа на њега? [...] Реалистичка (трагична) основа приповетке је потресно очаравајућа. Она се снажно издиже изнад фантастичног у својој структури и потпуно га потискује у други план. Какав стил! Какав фантастичан заокрет!“ (Костић, 2018, стр. 251). Осим о овој, Костић пише и о следећим приповеткама: „Пресуда“, „У кажњеничкој колонији“, „Матори момак Блумсфелд“, „Сеоски лекар“, „Уметник у гладовању“, „Јазбина“ и „Опис једне борбе“.

Писма Милени су посебно инспиративна за тумачење аутору књиге *Свеј Франца Кафке*. Очаран другим, тј. другачијим, Кафком, Костић надахнуто пише о писмима Милени. „Кафкина *Писма Милени* су четврти роман овог писца. Кафкин љубавни роман. Дело у коме је остварена потпуна Кафкина различитост у односу на све написано. Дело потпуно другачијег Кафке“ (Костић, 2018, стр. 275).

„Роман *Писма Милени* је говор о другом. Ту други говори о другом. Друго говори о другом. Јунак романа (писма) није само онај који пише (аутор, Кафка, песник), него онај (она) коме (којој) се

пише (пише и она али ми не знамо шта, та писма су остала у тами, само на понеки њихов одјек можемо наићи). У ствари, реч је не о једном јунаку (о ономе који пише), него о два јунака обузетих не собом, него оним другим. Тако је онај други заправо први, а први други. Све док међу њима има љубави. Све док је љубави, Други је ја, а Друго је ја. Повратак јаству (форми ја) је знак ишчезавања (ишчезнућа) љубави. Губљење ја је навешћење (долазак и трајање) љубави“ (Костић, 2018, стр. 276).

Књига *Свеи Франца Кафке Драгомира Костића* је свеж, луцидан допринос тумачењу дела овог великог писца. Допринос, упркос бојазни да се ништа ново, другачије, не може рећи о писцу који се чита да би се тумачио. Упркос томе, нов је начин на који је све ово речено, тј. написано. Нов, јер се ова књига, може читати и као роман о Кафки, о његовом чудесном свету патње, страха, казни, пресуда, преображаја, апсурда, безнадежности, али и љубави. Спасоносној и отрежњујућој.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).